

מהסברה להשפעה במלחמת עזה

דוד סימן טוב, ורה מיכלין שפיר, עופר פרידמן¹ | 7 בנובמבר, 2023 | גיליון 1783

מלחמת עזה, שפרצה לאחר המתקפה הרצחנית של חמאס ב-7 באוקטובר בנגב המערבי, היא גם מלחמה על התודעה. דומה שחמאס, הנתפס כקורבן, זוכה ביתרון ניכר בקרב על אהדת הקהל הרחב בזירה הבינלאומית, זאת למרות שבראשית המלחמה, עקב אכזריותה של המתקפה שהנחית על ישראל, הייתה זו ישראל שזכתה באהדה. אחד ההסברים להצלחת חמאס הוא, שבניגוד לישראל שמנסה להסביר לעולם את צדקתה, חמאס דבק בסיפור הפלסטיני שפונה לרגש, ומתאים אותו למה שקהל היעד שלו רוצה לשמוע. במלחמה זו, על ישראל להשלים מעבר תפיסתי בין הסברה להשפעה, שבלעדיו היא תתקשה לקבל הבנה ואהדה כלפי הסיפור שלה בקרב קהלים רחבים וליצור הזדהות עם מאבקה ויעדיה.

מחבלי חמאס תיעדו את הטבח שביצעו ביישובי הנגב המערבי לפרטי פרטים. תמונות וסיפורי הזוועה, שגררו גילויי תמיכה בארגון חמאס – הן ברצועת עזה והן בעולם הערבי והמוסלמי – היטו את תמיכת הקהילה הבינלאומי לטובת ישראל. גורמים מובילים במערב, שבעבר נטו לתמוך בנרטיב הפלסטיני, הזדעזעו מאכזריותם של מחבלי חמאס ותושבי עזה שהצטרפו למסע ההרג וההרס, והביעו תמיכה פומבית בזכותה של ישראל להגן על עצמה. עם זאת, ברגע שהיוזמה הצבאית עברה לצד הישראלי, מאמצי ההסברה הישראלים נאלצו, כפי שהיטיב להסביר זאת עיתונאי בכיר של ה-BBC, להילחם "נגד התמונות של אלפי אזרחים פלסטינים אומללים שעוברים גיהנום מוחלט" (2 בנובמבר 2023). האתגר הזה היה קשה במיוחד עבור ההסברה הישראלית, ובעקבותיו חל שינוי במפת התמיכה בישראל. שינוי זה אף בא לידי ביטוי בין היתר בהחלטת האו"ם שקראה להפסקת אש, בלי להזכיר כלל את הטבח שביצע חמאס והוביל לפרוץ המערכה.

מאמצי ההסברה הישראלית – למרות הביקורת החריפה שהופנתה כלפיהם – השתפרו משמעותית במהלך המלחמה – מאות התארגנויות אזרחיות, משפיענים ואזרחים פועלים ברשתות החברתיות במטרה לשתף את הקהל בזירה הבינלאומית במראות ובמאורעות האיומים שהתרחשו ב-7 באוקטובר. דובר צה"ל, תא"ל דניאל הגרי, הפך לגורם מוביל במתן

¹ ד"ר ורה מיכלין-שפיר היא המנהלת האקדמית במכון Symposium לתקשורת אסטרטגית. לפני כן הייתה חוקרת ומרצה במכון לתקשורת אסטרטגית של קינגס קולג' לונדון. בשנים 2016-2020 הייתה עמיתת מחקר ב-INSS. ב-2010-2016 עבדה ד"ר מיכלין-שפיר במטה לביטחון לאומי, משרד רא"מ.

ד"ר עופר פרידמן הוא מרצה בכיר, אוניברסיטת קינגס קולג'.

דיווחים אמינים לציבור בארץ ובעולם והוא מספק מידע והסברים מועילים על אודות האירועים בתדרוכים קבועים ובאמצעות האתר שלו, השופע סרטונים מזירת הלחימה ברצועה וכן במידע מודיעיני, התומך בגרסה הישראלית אשר לרקע למלחמה וליעדים שישראל מבקשת להשיג באמצעותה. בנוסף, מאז חזרתו למערך ההסברה הלאומי במשרד ראש הממשלה, ראיונות שמעניק השגריר מארק רגב לתקשורת הבינלאומית תרמו רבות להסברת תגובתה ופעולותיה של ישראל בעזה.

ואולם, למרות העבודה המאומצת של גורמי ההסברה השונים במערכת הישראלית (הממשלתית והאזרחית), מרביתם אינם מתרכזים בהשפעה. המחשה לשוני בין "הסברה" ל"השפעה" ניתן למצוא בתחום הקולנוע העלילתי והדוקומנטרי. בעוד שלסרטי קולנוע וסרטים תיעודיים יש תכונות דומות, יש ביניהם גם שלושה הבדלים עיקריים. ראשית, בניגוד לסרטים תיעודיים, שמטרתם להסביר או לחנך ואף לרגש, המטרה העיקרית של סרטי קולנוע היא לספר סיפור. שנית, בניגוד לסרטים תיעודיים, שבדרך כלל בנויים בסגנון עיתונאי, סרטי קולנוע מתמקדים בלספר סיפורים, לפתח דמויות ולייצר מעורבות רגשית. לבסוף, בניגוד לסרטים תיעודיים, שמטרתם לשכנע את הקהל על ידי הצגת תיעוד של אירועים, סרטי קולנוע משפיעים על הצופים שלהם על ידי הצגת דמויות מוגדרות היטב, קווי עלילה, קונפליקטים ופתרונם, בצורה שיוצרת אצל הצופים תחושת הזדהות ומאפשרת להם לגבש דעה משלהם על אותם אירועים בדיוק.

כמו סרטים תיעודיים, הסברה שואפת להסביר ולחנך על ידי הצגת תיעוד מדויק של האירועים. כמו סרטים תיעודיים, היא מונעת מהרצון לספר עובדות על ישראל (או על אויביה) וחותרת לספר את האמת לציבור בעולם. בדומה לסרטים תיעודיים רבים, הסברה מניחה שכולם צריכים לצפות בה, למרות שבמציאות אנשים כמעט ולא נוטים לצפות בסרטים תיעודיים.

אחת הבעיות היא, שההסברה הישראלית לא מתעניינת כמעט בקהל הצופים. כמו סרט תיעודי טוב, היא מתמקדת יותר ב"איך" להעביר את המסר שישראל רוצה להשמיע, במקום להתמקד בסיבה שאנשים ירצו לשמוע מה שיש לישראל לומר. המציאות היא, שהרוב המוחלט של הקהלים הבינלאומיים לא מתעניין בישראל ובעימות שלה עם חמאס או בסוגיה הפלסטינית כלל. ראשית, אנשים מודאגים יותר מהתפתחויות מקומיות בתחומי פוליטיקה, כלכלה, ביטחון וכו'. שנית, בנוגע לחדשות בינלאומיות, אירועים איומים בישראל מתחרים באירועי זוועה באוקראינה (הכוללים גם רציחת אזרחים, חטיפת ילדים, ואוכלוסיות שלמות תחת הפצצות רקטות) ואירועים טרגיים בסודאן, אתיופיה ומקומות נוספים. במדינות המערב, הבעיה גדולה עוד יותר, מכיוון שהנרטיב הפרו-פלסטיני התחבר לנרטיב האנטי-קולוניאלי שהינו הנרטיב הדומיננטי בשיח הפוליטי והמקצועי. ההסברה הישראלית לא יכולה לשנות את המצב הזה, לא משנה עד כמה היא צודקת או קולנית, בהיותה סרט תיעודי היא לא בנויה לכך.

וכך, ההתמודדות של ישראל מול חמאס בתחום התודעה היא התמודדות א-סימטרית. בזמן שישראל עסוקה בניסיונות להסביר ולחנך קהלים בינלאומיים, חמאס נטמע בעלילה הכללית

של העם הפלסטיני שיוצרת אצל הצופים תחושת הזדהות. בזמן שישראל מפיקה סרט תיעודי מעולה, הפלסטינים מביימים סרט קולנוע בינוני-מינוס, שבו גם ארגון רצחני מצליח להשפיע על קהלים גדולים. כך למשל, באירוע הפיצוץ בבית חולים אל-אהלי בעזה, שהאחריות לו יוחסה בתחילה לישראל, יצאו שני הצדדים מנצחים, בראייתם הם, למרות שצד אחד שיקר והשני אמר אמת. אמנם, ישראל זכתה בנקודות לאחר שהוכיחה מה קרה באמת ולכן בהמשך המערכה צפוי כי יתייחסו יותר להסברה הישראלית כאל מקור אמין. ועם זאת, השקר של חמאס השתלב היטב בעלילה שרקם הארגון וממשיך לשרת את הסיפור הכללי שהוא מוביל על אודות סבל שעובר על האוכלוסייה אזרחית בעזה מידי "הקולוניאליסטים הציונים", כדבריו.

כדי לאזן את המשוואה בקרב על התודעה, ישראל, על כלל מנגנוניה השונים העוסקים במלאכה (ממשרדי הממשלה וצה"ל ועד התארגנויות אזרחיות) צריכה לעבור מתפיסת ההסברה לתפיסת ההשפעה. אמנם קיימים ארגונים שמטרתם לייצר השפעה בחלק מהגופים במערכת הביטחון, אולם דומה שהגישה הכוללת היא עדיין גישה הסברתית, כפי שהייתה הנהוגה במלחמות ועימותים קודמים.

ישראל צריכה לעבור מגישה שמנסה להסביר ולהצדיק את עצמה בפני קהלים בינלאומיים, לגישה שמטרתה ליצור דיאלוג רב-שכבתי עם אותם קהלים. מהסברה שמגיבה לאירועים, להשפעה פרואקטיבית שמעצבת קו עלילה משלה, עם דמויות מוגדרות היטב וסיפור כללי שמתחבר למסגרות קוגניטיביות, תפיסתיות ולשוניות קיימות של קהלי יעד ספציפיים. במילים אחרות, ישראל צריכה להבין שלהיות צודק זה לא מספיק כדי שיקשיבו לך, צריך להבין את קהל היעד שאליו אתה מכוון, לספר עלילה מובנת ומעניינת שהוא יוכל להזדהות עימה.

את ניצני המעבר כבר ניתן היה לראות בשבועות האחרונות. לדוגמא, ההשוואה בין חמאס ל-ISIS היא ניסיון מוצלח לייצר קו עלילה חדש שמגדיר את דמות האויב באופן שמתכתב עם קהלי יעד מערביים רבים. אולם, ללא תפיסת השפעה מתאימה, ההסברה הישראלית החמיצה את ההזדמנות, וההשוואה של חמאס-דאע"ש לא פותחה מספיק כדי לממש את הפוטנציאל שלה. כדי לפתח עלילה ניתן להתחבר, למשל, לפן האינטלקטואלי והריגשי בקרב קהלי היעד ולעצב תפיסת עולם בה הסלידה מדאע"ש ומעשיו מנתקת את חמאס מהסיפור הפלסטיני ויוצרת סלידה ממנו. לדוגמא, ניתן לפתח הוכחת קשר אידיאולוגי בין הארגונים על ידי ניתוח של מומחים והשוואה בין מסמכים או נאומים של מנהיגי הארגונים. בנוסף, ניתן להמחיש ששני הארגונים משתמשים בשיטות דומות ועל ידי שימוש בקטעים ארכיונים של הוצאות להורג וכן סרטונים של דאע"ש על טנדרים נכנסים לערים וטובחים באזרחים.

המלחמה הנוכחית היא תוצאה של קונספציה שגויה - מדינית מודיעינית ומבצעית. המשפט "מה שהיה לא יהיה" הפך מוטו שמתאר צורך בשינויים פוליטיים, ביטחוניים ובעיקר תפיסתיים. שינויים אלו חייבים לכלול את המעבר התפיסתי מ"הסברה" ל"השפעה", שבלעדיו, כלומר ללא יכולת לספר סיפור שמהדהד עם הצופים ויוצר הזדהות בקרב קהלים רחבים, ישראל תתקשה

להשיג את מטרותיה. לא משנה עד כמה איכותי, קולני או צודק יהיה מאמץ ההסברה הישראלי, יכולתו לשנות את תודעת קהלי היעד ולהשפיע עליהם תישאר מוגבלת מאד.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט